

REFLEKSIJOS TAIKYMO GALIMYBĖS IKIMOKYKLINIO UGDYMO PEDAGOGŲ MOKYMOSI PROCESĖ

Algimantas Bagdonas, Sigita Saulėnienė

Kauno kolegija

Anotacija. Straipsnyje aptariami šiuolaikinės mokymosi paradigmos suponuojami ir studijų procese praktikuojami reflektivaus rašymo metodai, apimantys studentų mąstymo, jausmų, suvokimo bei elgesio kokybinius pokyčius ir išryškinantys jų gebėjimą matyti, patirti bei suprasti realiame pasaulyje vykstančius procesus juos reflektuojant. Tokiu būdu plėtojama galimybė pačiam besimokančiajam vertinti savo asmeninį augimą ir kurti individualų žinojimą. Straipsnyje pabrėžiama, kad, gerinant studentų profesinį vystymąsi ikimokyklinio ugdymo studijų procese, praktikuojami įvairūs reflektivaus rašymo metodai, plėtojantys studentų reflektvų mokymąsi. Daroma prielaida, kad reflektavimas apie patirtį yra mokymosi esmė. Straipsnyje pabrėžiamas esminis gebėjimas atsigręžti į mokymo–mokymosi procesą, jį apmąstyti ir vertinti, nuolat reflektuojant savo veiklą. Straipsnio problematiką apibūdina tyrimų rezultatai, atskleidžiantys, kad pedagoginės sąveikos ir mokymosi idėjas atspindintys metodai yra taikomi sąlyginai retai; juos taiko mažuma pedagogų; šiuolaikinės didaktikos raiška yra fragmentiška, dažniausiai taikant konkrečius mokymo / si metodus, sistemškai nesiejant mokymo, mokymosi, vertinimo ir įsivertinimo reflektuojant procesų bei jų įgyvendinimo metodų; besimokantieji svarbiais mokymosi situacijų partneriais laiko savo bendramokslis, tačiau pedagogai neišnaudoja besimokančiųjų potencialo ir neatsižvelgia į jų mokymosi poreikius. Tai tapo ypač aktualu pakitus mokymosi sąlygoms COVID-19 pandemijos atveju, kuomet mokymo ir mokymosi procesas persikėlė į internetinę erdvę, tapo nuotoliniu. 2021 m. atliktas tyrimas, kuriuo siekiama nustatyti, kaip studentai studijų procese, tobulindami savo mokymąsi, praktikuoja reflektvias technikas, kokias reflektvų technikų strategijas taiko / rekomenduoja dėstytojai, siekdami mokymo ir mokymosi proceso kokybės. Straipsnį sudaro dvi dalys. Pirmojoje straipsnio dalyje aptariamos reflektvų mokymąsi plėtojančios reflektvios technikos. Antrojoje straipsnio dalyje pristatomi tyrimo rezultatai, atspindintys ikimokyklinio ugdymo studentų ir dėstytojų reflektvų technikų taikymą studijavimo procese.

Reikšminiai žodžiai: ugdymo paradigma, refleksija, reflektvios technikos, bendradarbiavimas, mokymosi aplinkos, mokymasis.

Įvadas

Temos aktualumas. Šiuolaikinė konstruktyvistinė mokymosi paradigma apibūdina mokymąsi kaip procesą, kuris apima studento mąstymo, jausmų, suvokimo bei elgesio kokybinius pokyčius ir išryškina jo gebėjimą matyti, patirti ir suprasti realiame pasaulyje vykstančius procesus bei galimybę pačiam vertinti savo asmeninį augimą ir kurti individualų žinojimą (Targamadžė, Šimelionienė, 2015; Bubnys, 2012; Jucevičienė, 2006). Atsižvelgiant į šiuolaikinės pedagogų rengimo ir jų veiklos tendencijas, reikšmingas yra požiūris, kad praktikoje žinios kaupiamos per patyrimą. Studentų patirtis, anot Jarvis (2006), yra esminis mokymosi šaltinis. Tai visai kitas žinių įgijimo tipas. Jis vadinamas kaip proceso informacija. Čia procesas nukreiptas į tikslą, kuriuo siekiama ne tik įsisavinti mokomąją medžiagą, bet ir ją patirti. Patyrimas realizuojamas praktinėje veikloje, o tai, kas patiriama, būtinai turi būti analizuojama ir reflektuojama (Saulėnienė ir kt., 2018). Reflektuojant vyksta patirties apmąstymas, įsisąmoninimas ir įvardijimas (Gundula, 2017; Pellert, 2013; Simons, Young, Gibon, 2000). Patirties apmąstymas laikomas mokymosi vyksmo perteikimo procesu (Bubnys, 2012) ir kartu kuria pagrindą mokymosi visą gyvenimą nuostatoms susiformuoti. Nuo 2001 metų atliekamų tyrimų

analizės rezultatai (Bužinskas, 2001, 2005; Jucevičienė 2006; Saulėnienė, Žydžiūnaitė, Katiliūtė, 2006; Būdienė, 2008; Bubnys, 2012; Gundula, 2017; Cendon, Grassl, Pellert, 2013; Erpenbeck, Heyse, 2007; Pellert, 2013) atskleidė, kad pedagoginės sąveikos ir mokymosi idėjas atspindintys metodai yra taikomi sąlyginai retai bei juos taiko mažuma pedagogų. Šiuolaikinės didaktikos raiška yra fragmentiška, dažniausiai taikant konkrečius mokymo / si metodus, sistemškai nesiejant mokymo ir mokymosi bei vertinimo ir reflektavimo procesų bei jų įgyvendinimo metodų. Nustatyta, kad besimokantieji yra atviresni naujosios mokymosi paradigmos pasireiškimui. Besimokantieji svarbiais mokymosi situacijų partneriais laiko savo bendramokslis, o pedagogai neišnaudoja besimokančiųjų potencialo ir neatsižvelgia į jų mokymosi poreikius. Aptikta pedagogų, kurie savo veiklą jau grindžia sąveikos ir mokymosi paradigma. Gerinant studentų profesinį vystymąsi, ikimokyklinio ugdymo studijų procese praktikuojami įvairūs reflektivaus rašymo metodai, kurie plėtoja studentų reflektvų mokymąsi. Galima daryti prielaidą, kad sėkmingo mokymosi pagrindas yra mokymo ir mokymosi būtinybė, o reflektavimas apie patirtį – mokymosi esmė (Saulėnienė ir kt., 2018). Taigi, mokymuisi padeda mokymosi apmąstymas ir įsivertinimas refleksijos pagrindu. Ruošiant pedagogus, studijų procese tikslinga

taikyti tokias užduotis ir būdus, kurie skatintų besimokančiųjų savirefleksiją ir refleksiją apie nuolat atliekamą veiklą, nes reflektivių mokymo(si) metodų taikymo įvairovė gali padėti giliau įsisauginti mokymosi medžiagą. Tikslingas refleksijos taikymas studijų procese gali padėti tobulinti studentų asmenines bei pedagogines kompetencijas ir formuoti mokymosi visą gyvenimą nuostatas. Tai tapo ypač aktualu COVID-19 pandemijos atveju, kai mokymo ir mokymosi procesas persikėlė į internetinę erdvę, tapo nuotoliniu. Galima manyti, kad ši situacija sukūrė prielaidas artimesniam studentų dėstytojų bendravimui, kita vertus, įgalino studentą daugiau mokytis savarankiškai, kartu daugiau dėmesio skiriant savo mokymosi refleksijai. Pakitus mokymosi sąlygoms, siekiant mokymosi proceso veiksmingumo, dėstytojai taip pat turėjo pergalvoti mokymo ir mokymosi galimybes.

2021 metų vasario–kovo mėn. atliktas tęstinis tyrimas, kuris rėmėsi 2018 metais atliktu tyrimu „Dėstyto, studijavimo ir vertinimo metodai ikimokyklinio ugdymo studijų proceso kaitoje“ (Saulėnienė ir kt., 2018), kuriame buvo nustatyta, kad, rengiant pedagogus, didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas nuolatiniams dėstytojų ir studentų savo veiklos reflektavimui. Tai sudarytų sąlygas plėtoti dėstytojų didaktinę kompetenciją ir užtikrinti studijų proceso kokybę įgyvendinant mokymosi paradigmą. Šio tęstinio tyrimo tikslas – atskleisti, kaip studentai studijų procese, tobulindami savo mokymąsi ir formuodami savo nuostatas į mokymąsi visą gyvenimą, praktikuoja reflektivių technikas. Tyrimu siekta atsakyti į *probleminius klausimus* – kokias reflektivių techniku strategijas taiko / rekomenduoja dėstytojai, siekdami mokymo ir mokymosi proceso kokybės? Kokias refleksijos teikiamas galimybes studentai bei pedagogai naudoja, o kokios refleksijos būdai išnaudojami nepakankamai?

Tyrimo objektas – reflektivių techniku taikymo galimybes studiju procese.

Tyrimo tikslas – atskleisti reflektivių techniku taikymo galimybes pedagogu mokymosi procese.

Tyrimo uždaviniai:

1. Pagrįsti refleksijos reikšmę mokymosi procese.
2. Nustatyti pedagogu ir studentu požiūri į refleksijos taikymą mokymosi procese.

Tyrimo metodai: dokumentu ir mokslinės literatūros analizė, apklausa raštu, kiekybinė duomenų analizė.

Reflektivių techniku, plėtojančiu refleksiviu mokymąsi, analizė

Daugelis mokslininku (Ramsden, 2000; Simons, Young, Gibon, 2000; Hargreaves, 2008; Brėdikytė ir kt., 2015; Gundula, 2017; Cendon, Grassl, Pellert, 2013; Erpenbeck, Heyse, 2007; Pellert, 2013; Pollard, 2002) pabrėžia konstruktyvistiniu studijavimo pobūdi pereinant iš mokymo į mokymąsi. Kaip teigiama tyrimo „Pedagogu rengimo studiju programų analizės metodologijos projekto „Mokytojas Europai“ ataskaitoje (Jucevičienė, 2006), konstruktyvistinis požiūris pasireiškia organizuojant mokymąsi kaip aktyvu ir konstruktyvu procesą, besimokantiesiems aktyviai konstruojant savo žinias ir įgūdžius, remiantis jau turimomis žiniomis ir sąveikaujant su juos supančia aplinka. Tai leidžia išskirti pagrindinius mokymosi paradigmos bruožus, kuriuos V. Targamadžė (2015) pateikia rekomendacijose pedagogams ir švietimo pagalbos specialistams, nes jie sukuria prielaidas grįsti mokymosi ir vertinimo procesą savo patirties reflektavimo puoselėjimu: besimokantysis atsakingas ir aktyvus, planuodamas savo mokymąsi, sąveiką su pedagogu, įsivertinimą; besimokantysis su pedagogo pagalba projektuoja tiriamąją veiklą, ją reflektuojant. Visuose mokymosi procesuose aktualizuojama mokymosi aplinka, kuri turėtų remtis bendradarbiavimu, studento aktyvinimu, sudarant sąlygas patirti, patirtį analizuoti ir rekonstruoti refleksijos dėka. Taip mokymasis taptų žiniu kūrimo procesu. Švietimo ir ugdymo studiju kryptiu grupės aprašas (toliau – ŠUSK) (2015), reglamentuoja ŠUSK programų specialiuosius reikalavimus, taigi apibrėžia dėstyto ir studijavimo metodus bei studentu pasiekimū vertinimo sistemą. Šiame dokumente pažymima, kad turėtų būti taikomos į aktyvu studijavimą orientuotos metodikos: aktyvaus supratimo, reikšmiu, patirčiu ir prasmiu konstravimo, informacijos apdorojimo, jau įgytu ir nauju žiniu ir patirties susiejimo, aiškiai suvokiant mokymosi tikslą ir į jį orientuojantis, planuojant, vertinant ir reflektuojant mokymosi procesą, pažangą ir pasiekimus (2015). Mokslinės literatūros ir dokumentu analizė leido įvardinti konkrečius studijavimo metodus: patirtiniu mokymąsi, eksperimentiniu situacijos mokymąsi, minčiu, sąvoku, koncepciju sudarymą, reflektavimo dienoraštį, esė rašymą, kompetenciju aplanko rengimą, kiekybinius / kokybinius tyrimus bei pedagoginius veiklos tyrimus. Reflektivių mokymosi metodų įvairovė bei refleksiju charakteristikos patiekiamos 1 lentelėje. Refleksiju įvairovė bei jų charakteristikos atskleidžia šio mokymosi būdu galimybes tiek paskaitoje, tiek mokantis savarankiškai. Kai kurie iš refleksiju būdu taikomi dažnai, kai kurie yra naujesni. Priklausomai

nuo edukacinės aplinkos, dėstytojo veiklos, studentų pasirengimo šie būdai gali būti išnaudojami efektyviai, siekiant efektyviausio pritaikomumo (Gundula, 2017; Cendon, Grassl, Pellert, 2013). Visi šie taikomi metodai ir strategijos apima ir refleksiją, kaip vieną iš sudedamųjų dalių, tačiau, ruošiant pedagogus, tikslinga taikyti tokias užduotis ir būdus studijų procese, kurie skatintų besimokančiųjų savirefleksiją ir refleksiją apie nuolat atliekamą veiklą. Dalyko sandaroje studento praktiniams ir savarankiškiems darbams skiriama apie 70 proc. Taigi, praktiniam mokymuisi turėtų būti teikiamas didesnis dėmesys. Kaip teigia R. Bubnys (2012), taikant reflektvų mokymąsi, studentų potyriai per refleksiją virsta patirtimi.

„Studentų patirtis, kuri buvo įgyta studijų praktikoje, remiasi užslėpta refleksija, kuomet paskaitose pateikiamos teorinės žinių sistemos siejamos su ankstesne, būtent praktikoje išgyventa patirtimi, ir atvirkščiai“ (Bubnys, 2012, p. 7). Tikslingas refleksijos taikymas studijų procese gali padėti tobulinti studentų asmenines bei pedagogines kompetencijas ir formuoti mokymosi visą gyvenimą nuostatas. Galima manyti, kad reflektvų mokymo (si) metodų taikymo įvairovė gali padėti giliau įsisąmoninti mokymosi medžiagą, todėl tikslinga aptarti reflektvius metodus, taikytinus mokymo(si) procesuose. Kai kurie dažniausiai taikomi reflektvūs mokymo (si) metodai pateikiami lentelėje, pristatant ir metodo charakteristiką.

1 lentelė. Reflektvūs mokymo(si) metodai ir jų charakteristika

Metodo charakteristika
<i>Reflektvūs rašymas</i> – apima patirties ir veiksmo platesnio konteksto, reikšmės ir prasmės nagrinėjimą ir sudaro prielaidas asmeniniam augimui, profesiniam tobulėjimui, reikšmingesniems asmeninių nuostatų ir vertybių pasikeitimams. Reflektviai rašant analizuojami įvykiai ir patirtys, o tai yra būdas suprasti patirtis, kurios suformuoja pagrindą naujoms patirtims bei provokuoja naują mokymąsi, todėl gali būti praktikuojamas kūrybinių idėjų plėtojei. Jį tikslinga pradėti rašyti kurso pradžioje (Bubnys, 2012).
<i>Struktūruotos refleksijos</i> – struktūra naudinga ankstyvose rašymo stadijose. Ją galima pateikti kaip nuorodą, kurios studentai gali atsakyti (Bubnys, 2012). Galima naudoti reflektvaus rašymui skirtą „reflektvaus rašymo žemėlapi“ (Moon, 2004). Refleksijos gali būti rašomos naudojant tris formas: objektyvių faktų, komentarų dienoraštį ir asmeninių emocijų įspūdžių dienoraštį (Mažeikis, 2007).
<i>Dialoginis rašymas</i> – rašomas dviejų asmenų. Panašu į elektroninio pašto pokalbius. Studentai savo dėstytojui pateikia atskirus puslapius iš savo pildomo dienoraščio kelis kartus per savaitę, kad paskaitytų ir pakomentuotų. Taip bendraudami studentai gali gauti nuolatinį grįžtamąjį ryšį ir būtų skatinami atkreipti dėmesį į naujas problemas semestro metu (Bubnys iš Moon, 1999).
<i>Autobiografinis rašymas</i> – rašomas turint tikslą – įvertinti pačiam save; gyvenimo istorijos – savo paties ir kito gyvenimui įvertinti atsiminimai – neoficialiu būdu papasakoti žmogaus gyvenimo istoriją. Skirta žmogaus gyvenimui aprašyti (Bubnys, 2012).
<i>Profesinis dienoraštis</i> – tokie užrašai turi turėti specifinį tikslą, pvz., studentų profesiniam tobulėjimui, kai jie baigia kursą, įvertinti. Dienoraščio medžiaga kritiškai analizuojama seminaro dalyvio ir dėstytojo paskutinio baigiamojam seminaro metu (Bubnys iš Hiemstra 2001).
<i>Lemiamo kritinio įvykio dienoraštis</i> – šio tipo dienoraščiuose studentas analizuoja tam tikrą įvykį, kuris atsitiko konkrečiu metu. Atsakant į klausimą, studentų prašoma išdėstyti savo mintis ir reakcijas bei sudaryti veiksmų planą ateičiai: apibūdinkite reikšmingą įvykį, kuris būtų susijęs su asmenine patirtimi. Kodėl jums tai buvo reikšminga? Kaip tai veiks jūsų elgesį ateityje? (Bubnys, 2012).

Siekiant pagerinti mokymąsi bei gilinantį į refleksiją, kaip mokymosi priemonę, pabrėžiama ir vertinimo reikšmė. Plačiąja prasme suprantamas šiuolaikinis vertinimas yra orientuotas į besimokančiųjų asmenybės galių plėtojimą, adekvatų galimybių ir gebėjimų suvokimą (Žibėnienė, Indrašienė, 2017). Vertinimo procesas atspindi ugdymo proceso efektyvumą. Svarbiausia vertinimo paskirtis – pagalba besimokančiajam, siekiant pagerinti mokymosi rezultatus ir numatant galimus pasiekimus. Siekiant ugdyti būsimųjų ikimokyklinio ugdymo pedagogų sąmoningą mokymąsi, viena iš svarbiausių priemonių yra nuolatinis mokymosi pasiekimų vertinimas, įvertinimas ir įsivertinimas. Anot I. Bartusevičienės ir L. Rupšienės (2010), remiantis mokymosi paradigma, vertinimas tampa

svarbiausia mokymosi priemone, nes studentas taip pat yra įtraukiamas į vertinimo procesus ir sprendžia apie savo daromą pažangą.

Refleksijos užduotys ir metodų naudojimas studijavimo procese gali prisidėti prie mokymosi ir tapti ne tik mokymosi bet ir vertinimo metodais. Svarbiausia, kad būtų suformuluoti pamatuojami vertinimo kriterijai ir apibrėžiama, kas turi būti vertinama – procesas ar produktas (Bubnys iš Moon, 1999). Reikia pažymėti, kad vertinimo kriterijai gali būti suformuluoti ir pačių studentų, tačiau, kaip pabrėžia R. Bubnys (2012), labai svarbu, kad vertinimo kriterijų formulavimas būtų atskiras procesas ir kriterijai būtų formuluojami tikslo suvokimo ir užduoties esmės pagrindu. Žinojimas, kaip taikyti studijų procese reflektvų

mokymąsi skatinančias strategijas yra vienas aspektas, suvokimas, kodėl ji reikalinga, yra antras, tačiau motyvacija studijų procese taikyti reflektyvų mokymą ir mokytis reflektuojant – yra lemiamas, galintis pakeisti studentų supratimą ir gerinti dėstymą. Nuolatinis žinojimas apie tai, kaip studentai supranta dalyką ir kokį poveikį mokymas daro jų supratimui reiškia gerą mokymą (Ramsden, 2000). Dinamiška pedagogo veikla reikalauja ne tik plataus ir gilaus savo srities pažinimo, bet ir nuolatinio ugdomosios veiklos tobulinimo (-si). Dabartiniu laikotarpiu ikimokyklinio ugdymo specialistui keliami reikalavimai bei rekomenduotini metodai sąlygoja atitinkamus reikalavimus būsimųjų pedagogų ugdytojų didaktinei kompetencijai. Didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas studijų proceso kokybės gerinimui – ne tik dėstymo, studijavimo ir vertinimo metodų taikymui studijų procese bet ir nuolatiniam dėstytojų bei studentų savo veiklos reflektavimui, nes tai tiesiogiai susiję su besimokančiųjų požiūriu, patyrimo apie juos supantį pasaulį keitimu. Tai sudaro prielaidas tobulinti dėstytojų didaktinę kompetenciją, palaipsniui įgyvendinant mokymosi paradigmą bei formuojant besimokančiųjų mokymosi visą gyvenimą nuostatas ir įgyjant mokymosi kompetenciją (Gundula, 2017; Cendon, Grassl, Pellert, 2013; Pellert, 2013).

Tyrimo metodika ir organizavimas

Siekiant atskleisti ikimokyklinio ugdymo programos studentų ir dėstytojų reflektivių technikų taikymo mokymosi procese situaciją, 2021 m. vasario–kovo mėn. atliktas empirinis tyrimas. Tyrimo autoriai, remdamiesi teorinėje dalyje išdėstytais teiginiais, laikėsi nuostatos, kad, rengiant ikimokyklinio ugdymo pedagogus, refleksija atlieka svarbų vaidmenį tiek mokymosi, studijų, darbo bei pedagogų rengimo procese. Refleksija yra tas metodas, kuris leidžia imliau įsisavinti medžiagą, susieti teorinę medžiagą su praktinėmis žiniomis, suteikia galimybę dalytis turima informacija ir ieškoti palankiausių mokymosi būdų konkrečiam asmeniui. Tyrime dalyvavo 150 ikimokyklinio ir priešmokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo studentų ir 20 dėstytojų, dėstančių ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programoje. Tyrimo tikslas – atkleisti pedagogų ir studentų požiūrį į refleksiją kaip būdą padėti formuoti būsimųjų ikimokyklinio ugdymo pedagogų mokymosi kompetencijai. Pasirinktas tyrimas metodas – apklausa raštu. Sudarytos dvi anketos. Viena – skirta dėstytojams, kita – studentams. Anketos parengtos, remiantis straipsnio teorinėje dalyje nagrinėtais principais: egzistuoja plati reflektivių mokymosi metodų pasiūla, šie

metodai efektyviai gali būti taikomi mokymosi procese, kiekvienas iš metodų taikytinas konkrečiose mokymosi situacijose, svarbus bei pedagogų ir studentų bendradarbiavimas šiame procese. Akcentuoti šie refleksijos naudojimo mokymosi principai: besimokantysis atsakingas ir aktyvus, planuodamas savo mokymąsi, sąveiką su pedagogu, įsivertinimą; besimokantysis su pedagogo pagalba projektuoja tiriamąją veiklą, ją reflektuojant; pedagoginis procesas efektyvus, kai vyksta parengtoje edukacinėje aplinkoje, remiantis pedagoginės sąveikos principais. Sudarant anketą, remtasi reflektivių mokymosi metodais ir jų charakteristikomis: reflektyvus rašymas, struktūruotas rašymas, kompleksinės refleksijos, mokomasis dienoraštis, dialoginis dienoraštis, lemiamo kritinio įvykio dienoraštis, elektroninis dienoraštis. Abiejose anketose po 8 klausimus. Klausimai studentams ir dėstytojams tapatūs, klausimuose akcentuojant konkrečios respondentų grupės veiklą, patirtį, kompetencijas.

Tyrimas atliktas laikantis savanoriškumo, laisvanoriškumo, anonimiškumo principų. Tyrimo duomenys naudoti tik apibendrinti ir moksliniams tikslams.

Ikimokyklinio ugdymo studentų ir dėstytojų reflektivių technikų taikymo studijavimo procese tyrimo rezultatai ir diskusija

Atlikus ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo studentų ir dėstytojų, dėstančių ikimokyklinio ir priešmokyklinio auklėjimo programoje nuomonių tyrimą, gauti tokie rezultatai: apklausti pedagogai į klausimą „Aš tobulinu savo dėstymą, kai apmąstau savo veiklą paskaitoje“ atsakė taip: 64 proc. teigia – visada, 29 proc. – dažnai, 7 proc. – kartais. Taigi 90 proc. apklaustų dėstytojų ypač svarbų dėmesį skiria savo veiklos apmąstymui. Apklausti studentai į klausimą „Aš mokausi apmąstydamas savo mokymąsi“ atsakė taip: 36 proc. nurodė, kad beveik visada, 46 proc. – dažnai, 18 proc. – kartais. Taigi 82 proc. studentų nurodė, kad apmąstymai apie mokymąsi jiems ypač svarbūs.

Palyginus dėstytojų ir studentų atsakymus (2 lentelė), matosi, kad abi respondentų grupės apmąstymams, refleksijai skiria svarbų dėmesį.

2 lentelė. Refleksijos taikymo galimybės

Teiginys	Beveik visada	Dažnai	Kartais
Aš tobulinu savo dėstyimą, kai apmąstau savo veiklą paskaitoje	64 proc.	29 proc.	7 proc.
Aš mokausi apmąstydamas savo mokymąsi			
Man svarbu, kad studentai apmąstyti įgytą patirtį, rašydami refleksijas	43 proc.	36 proc.	21 proc.
Man svarbu apmąstyti įgytą patirtį, rašant refleksiją	31 proc.	40 proc.	29 proc.
Skaitydamas studentų refleksijas, aš geriau suprantu, kaip tobulinti dalyko turinį	36 proc.	50 proc.	14 proc.
Rašydamas refleksiją aš geriau suprantu studijuojamą medžiagą	25 proc.	30 proc.	45 proc.
Primenu studentams, kad jie rašytų refleksiją po kiekvienos paskaitos	4 proc.	36 proc.	21 proc.
Refleksiją rašau po kiekvienos paskaitos	35 proc.	35 proc.	30 proc.
Prašau studentų reflektuoti kiekvieną atliktą savarankišką darbą	15 proc.	72 proc.	13 proc.
Reflektuoju atliktus savarankiškus darbus	25 proc.	50 proc.	25 proc.
Prašau studentų rašyti refleksiją išklauius visą kursą	45 proc.	20 proc.	35 proc.
Refleksiją rašau po viso išklauiyto kurso	45 proc.	30 proc.	25 proc.

Į klausimą „Man svarbu, kad studentai apmąstyti įgytą patirtį, rašydami refleksijas“ dėstytojai atsakė taip: 43 proc. teigia beveik visada, 36 – dažnai, 21 proc. – kartais. Apklaustųjų studentų atsakymai į klausimą „Man svarbu apmąstyti įgytą patirtį, rašant refleksiją“: 31 proc. nurodė variantą beveik visada, 40 proc. – dažnai, 29 proc. – kartais.

Palyginus dėstytojų ir studentų atsakymus (2 lentelė), matosi, kad tiek dėstytojai, tiek studentai supranta refleksijos svarbą, apmąstant patirtį.

Dėstytojų atsakymai į klausimą „Skaitydamas studentų refleksijas, aš geriau suprantu, kaip tobulinti dalyko turinį“: 36 proc. teigia, kad beveik visada, 50 proc. – dažnai, 14 proc. – kartais. Taigi 86 proc. dėstytojų nurodė, kad tobulinant dalyko turinį, jie atsižvelgia į studentų refleksijas. Studentų atsakymai į klausimą „Rašydamas refleksiją aš geriau suprantu studijuojamą medžiagą“: 25 proc. teigia, kad beveik visada, 30 proc. – dažnai, 45 proc. – kartais. Taigi daugiau kaip pusė studentų suvokia refleksijos naudą siekiant geriau suprasti dalyko turinį.

Palyginus dėstytojų ir studentų atsakymus (2 lentelė), matosi, kad, nors tiek dėstytojai, tiek studentai pozityviai vertina refleksijos naudą įsigilinant į dalyko turinį, tačiau studentams dar vertėtų labiau akcentuoti stipriąsias refleksijos puses. Tam reikalingi bendri susitikimai, pokalbiai, refleksijos naudos aiškinimai.

Apklaustųjų dėstytojų atsakymai į klausimą „Primenu studentams, kad jie rašytų refleksiją po kiekvienos paskaitos“: 43 proc. nurodė, kad daro tai dažnai, 36 – kartais, 21 proc. – retai. Studentų atsakymai į klausimą „Refleksiją rašau po kiekvienos paskaitos“ pasiskirstė taip: 5 proc. teigia tai darantys beveik visada, 30 proc. – dažnai, 35 proc. – kartais, 30 proc. – niekada.

Palyginus dėstytojų ir studentų atsakymus (2 lentelė), matosi, tam tikri neatitikimai: nors dėstytojai teigia primenantys rašyti refleksiją po

kiekvienos paskaitos, studentai refleksijas rašo kartais, o trečdalis refleksijų nerašo visai.

Apklaustųjų dėstytojų atsakymai į klausimą „Prašau studentų reflektuoti kiekvieną atliktą savarankišką darbą“ pasiskirstė taip: 15 proc. nurodė, kad beveik visada, 72 proc. – dažnai, 13 proc. – kartais. Taigi didžioji dauguma dėstytojų šį būdą taiko ypač aktyviai.

Studentų atsakymai į klausimą „Reflektuoju atliktus savarankiškus darbus“: 25 proc. nurodė variantą beveik visada, 32 proc. – dažnai, 18 proc. – kartais, o 22 proc. – retai. Taigi daugiau kaip pusė studentų taiko refleksiją atlikę savarankiškus darbus, o maždaug pusei studentų reikėtų skirti didesnę dėmesį šiam mokymosi aspektui.

Palyginus dėstytojų ir studentų atsakymus į šį klausimą (2 lentelė), matosi, kad, nors dėstytojai skatina studentus reflektuoti atlikus savarankiškus darbus, studentams dar trūksta sąmoningo apmąstymo, jie tam skiria nepakankamai pastangų. Gauti tyrimo rezultatai patvirtina mokslinės literatūros (Cendon, Grassl, Pellert, 2013; Erpenbeck, Heyse, 2007) teiginius apie refleksijos taikymo studijų procese sudėtingumą.

Apklaustųjų dėstytojų atsakymai į klausimą „Prašau studentų rašyti refleksiją išklauius visą kursą“: 45 proc. nurodė variantą beveik visada, 20 proc. – dažnai, 20 proc. – kartais, 15 proc. – retai. Taigi didžioji dalis dėstytojų pabrėžia refleksijos svarbą po išklauiyto kurso ir tik trečdalis nurodė, kad refleksijai skiria nedidelį dėmesį. Studentų atsakymai į klausimą „Refleksiją rašau po viso išklauiyto kurso“: 15 proc. pasirinko atsakymą beveik visada, 30 proc. – dažnai, 30 proc. – kartais, 25 proc. – labai retai. Taigi tik trečdalis studentų po išklauiyto kurso apmąsto medžiagą. Tai yra tobulintinas momentas studijų procese.

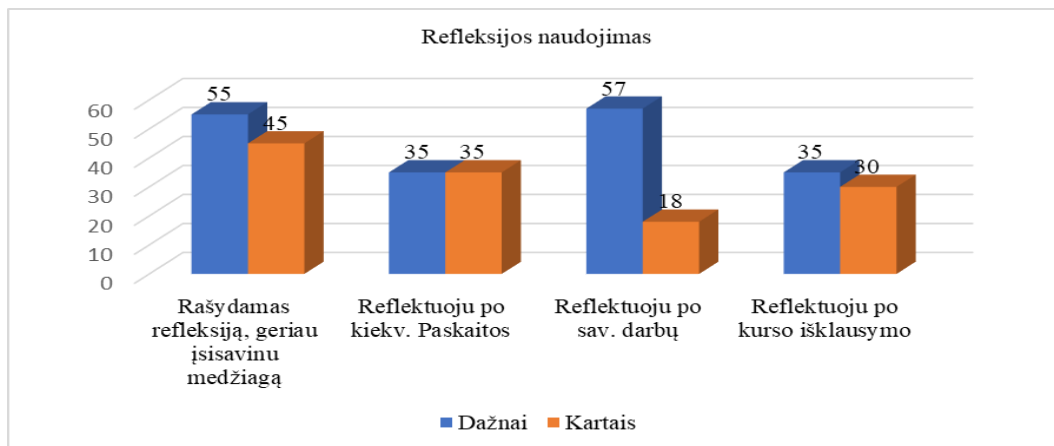
Palyginus dėstytojų ir studentų atsakymus į šį klausimą (2 lentelė), matosi, kad, nors dėstytojai ypač

vertina refleksijos svarbą po išklausyto kurso, studentai nėra pakankamai išnaudoję šio metodo galimybių. Čia iškyla bendrų diskusijų, mokymų galimybė, akcentuojant refleksijos teikiamas galimybes (Simons, Young, Gibon, 2000; Pellert, 2013).

Apklaustųjų dėstytojų atsakymai į klausimą „Patariu studentams, kaip rašyti refleksijas“: 36 proc. nurodė atsakymą beveik visada, 29 proc. –

dažnai, 29 proc. – kartais, 6 proc. – retai. Taigi 65 proc. dėstytojų nurodė, kad jie atviri studentų klausimams, ieškojimams, siekiant geresnio medžiagos perteikimo.

Studentų atsakymai į klausimą „Dėstytojai pataria, kaip rašyti refleksijas“: 30 proc. nurodė variantą beveik visada, 25 proc. – dažnai, 30 proc. – kartais, 15 proc. – retai.

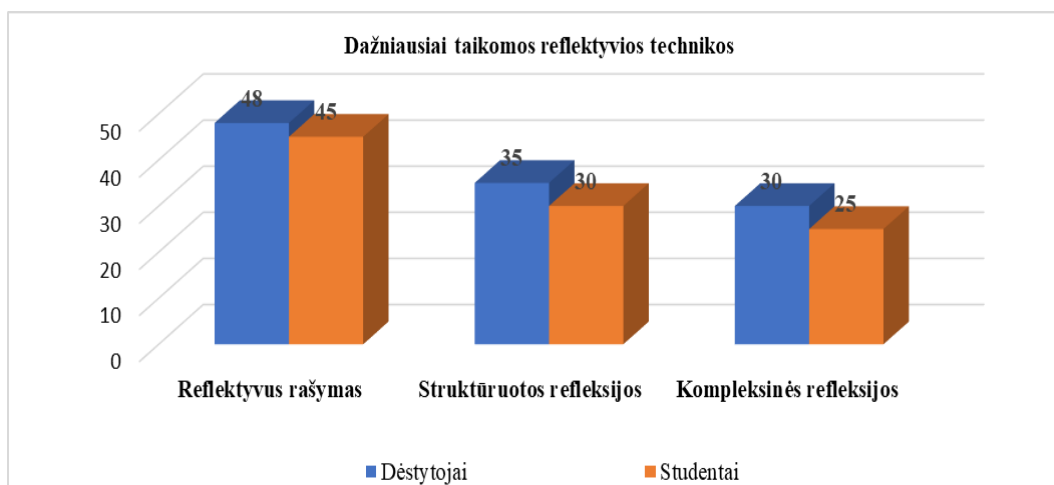

1 pav. Refleksijos taikymo galimybės

Palyginus dėstytojų ir studentų atsakymus į šį klausimą apie refleksijos taikymo galimybes (1 pav.), matosi, kad dėstytojų ir studentų atsakymai labai panašūs: dėstytojai teikia pagalbą studentams, siekiantiems įsigilinti į refleksijos svarbą. Taigi dėstytojai suvokia refleksijos svarbą, konsultuoja studentus, tačiau ne visi studentai atkreipia į tai dėmesį ir nepakankamai naudojami refleksijos teikiama galimybėmis. Todėl iškyla atviros diskusijos, mokymų, bendrų renginių, jų aptarimų svarba, kai tiek dėstytojai, tiek studentai galėtų įsitikinti refleksijos teikiama nauda mokymuisi bei praktikai.

Apibendrinus apklaustųjų dėstytojų ir studentų nuomones į refleksijos taikymą studijų procese bei refleksijos naudą, nustatyta: abi respondentų grupės supranta refleksijos naudą ir svarbą. Dėstytojai labiau pabrėžia refleksijos teikiamas galimybes.

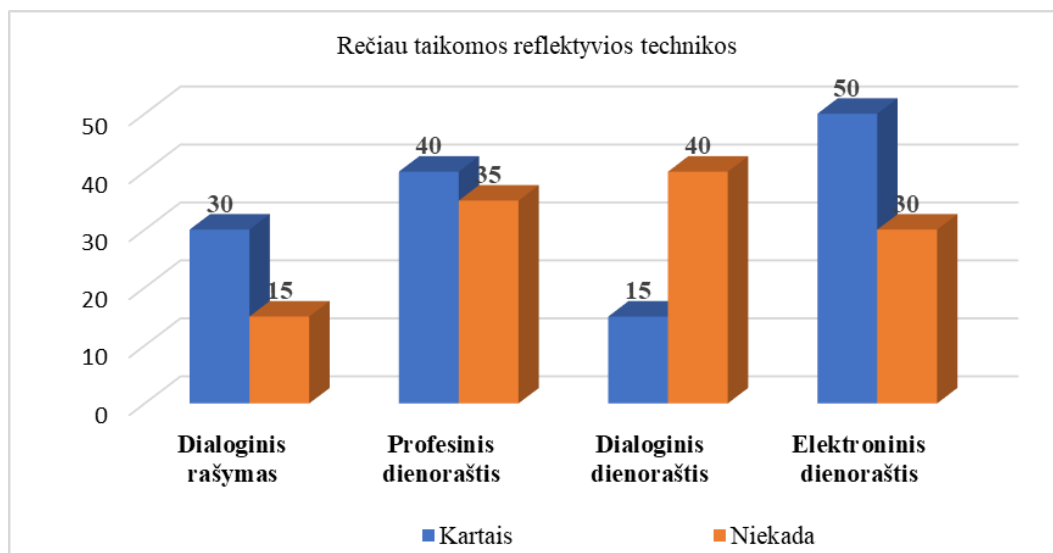
Studentai supranta refleksijos naudą, tačiau ne visada naudojami refleksijos galimybėmis. Nors dėstytojai pabrėžia, kad jie akcentuoja refleksijos teikiamas galimybes, studentai ne visada tai suvokia. Vadinasi, kalbant apie refleksiją, dėstytojai turėtų rasti įdomius jos pateikimo būdus, taikyti refleksiją paskaitose, atsiskaitymuose, kad refleksijos taikymas studentams taptų svarbus ir naudingas mokantis. Tyrimo metu domėtasi, kaip studijų procese dėstytojai ir studentai naudoja tokias reflektyvias technikas: reflektyvų rašymą, struktūruotas refleksijas, kompleksines refleksijas, dialoginį rašymą, autobiografinį rašymą, profesinį dienoraštį, mokomąjį dienoraštį, dialoginį dienoraštį, lemiamo kritinio įvykio dienoraštį, elektroninį dienoraštį.

2 pav. Dažniausiai taikomos refleksijos technikos

Analizuojant dėstytojų atsakymus į klausimą „Studijų procese naudoju reflektyvų rašymą“, atsiskleidė (2 pav.), kad 35 proc. teigia dažnai, 50 proc. – kartais, 15 proc. – retai. Studentai atsakė taip: 30 proc. nurodė dažnai 30 proc. – kartais, 36 proc. – retai. Palyginus abiejų respondentų grupių atsakymus, matosi, kad dėstytojai labiau akcentuoja šią techniką, tačiau studentams tai nėra naujiena. Struktūruotas refleksijas trečdalis dėstytojų naudoja dažnai, tačiau 60 proc. – retai. Studentai taip pat naudoja struktūruotas refleksijas: 25 proc. naudoja dažnai, 40 proc. – kartais, 35 proc. – retai. Kompleksines refleksijas naudoja dėstytojai taip: 35 proc. – dažnai, 40 proc. – kartais, 25 proc. – retai. Studentai kompleksines refleksijas naudoja taip: 10 proc. dažnai, 40 proc. – kartais, 50 – retai. Dialoginis rašymas dėstytojų naudojamas taip: 40 proc. naudoja kartais, 10 proc. – retai, 50 proc. – niekada. Studentai nurodė tokius variantus: kartais naudoja 20 proc., retai – 25 proc., niekada – 55 proc.

Apibendrinant pasisakymus apie rečiau naudojamą refleksijos techniką (3 pav.), nustatyta, kad dėstytojai ir studentai apie šias technikas yra girdėję, tačiau jų pritaikymas nėra dažnas. Todėl galima daryti išvadą, kad, siekiant geresnio refleksijos taikymo, reikia daugiau dėmesio skirti šių refleksijos technikų paaiškinimui, aptarimui, galimybių pateikimui. Suprantama, kad dėstytojai ir studentai pasirenka tas refleksijos rūšis, kurios labiausiai tinka jų dalykui, yra patogiausios naudoti. Tačiau rekomenduotina analizuoti, skirti dėmesį šioms refleksijos technikoms, tobulinančioms mokymąsi: mokomąjį dienoraštį, dialoginį dienoraštį, lemiamo kritinio įvykio dienoraštį, elektroninį dienoraštį. Naujų refleksijos technikų įvedimas į mokymosi procesą atvertų naujų galimybių efektyvinti išmokimą, siekiant ugdymo kokybės.

3 pav. Retai taikomos refleksijos technikos

Tyrimas parodė, kad studentams refleksija nėra naujas ar negirdėtas dalykas. Apie daugelį refleksijos rūšių studentai žino, pagal galimybes taiko mokymosi procese. Dėstytojai teigia, kad jie patys atlieka veiklos refleksiją, mokina studentus apmąstyti savo veiklą ir mokymosi procesą. Nors dauguma studentų teigiamai vertina refleksijos naudą, praktiškai ją taiko nepakankamai. Dažniausiai taikoma ta refleksijos rūšis, kuri rekomenduojama dėstytojų kaip privaloma konkrečios užduoties atlikimui. Remiantis tyrimo rezultatais, galima rekomenduoti dėstytojams paskaitose atskleisti konkrečios refleksijos rūšies privalumus atliekant vienas ar kitas užduotis. Tyrimo rezultatai patvirtino mokslinės literatūros teiginius (Gundula, 2017; Pellert, 2013; Simons, Young, Gibon, 2000) apie refleksijos svarbą mokymosi

procesu bei refleksijos metu atsiveriančias naujas, efektyvesnio mokymosi galimybes.

Tyrimo rezultatai rodo, kad dėstytojams refleksija yra labiau suprantama kaip realus pagalbininkas mokant kitus bei mokantis iš patirties. Tačiau studentų atsakymai rodo, kad jie gauna pagalbą iš dėstytojų, todėl refleksiją suvokia kaip galimybę efektyviau mokytis ir siekti geresnių mokymosi rezultatų. Tyrimo rezultatai parodė, kad būsimieji ikimokyklinio auklėjimo pedagogai teigiamai žiūri į savo veiklos, patirties apmąstymą mokymosi procese, taiko įvairias refleksijos rūšis, siekdami geresnių mokymosi rezultatų. Šiame procese studentai perima patirtį iš dėstytojų, bendradarbiauja su jais. Dėstytojai studentams teikia paramą, perteikiant naujus ir efektyvius mokymosi metodus. Tyrimo rezultatai patvirtino

teorinėje dalyje nagrinėtų autorių (Simons, Young, Gibon, 2000; Cendon, Grassl, Pellert, 2013; Erpenbeck, Heyse, 2007; Pellert, 2013) mintis, kad refleksijos taikymo procesas – sudėtingas, ilgalaikis, reikalaujantis mokymosi patirties, bendradarbiavimo, tačiau, įvaldžius šį mokymosi metodą, gauti rezultatai skatina mokymosi efektyvumą. Tyrimo rezultatai patvirtino tyrėjų (Gundula, 2017; Erpenbeck, Heyse, 2007; Pellert, 2013) teiginius, kad pedagogai suteikia studentams pedagogines konsultacijas, siūlydami naujus ir efektyvius mokymo metodus mokantis konkrečių dalykų. Studentai aktyviai naudojami kelių rūšių refleksija. Dauguma refleksijos rūšių naudojamos retai, kas rodo, kad studijų procese išnaudojamos ne visos galimybės mokymosi efektyvumui pasiekti. Šios galimybės atsiskleidžia per pedagogų ir studentų bendradarbiavimą.

Išvados

1. Refleksija yra nuolatinis dėstytojų ir studentų savo veiklos, mokomosios medžiagos apmąstymas, supratimas ir savo mokymosi analizė. Tai sudaro sąlygas ugdyti dėstytojų didaktinę kompetenciją, užtikrina ugdymo proceso kokybę įgyvendinant šiuolaikinio ugdymo paradigmą bei sudaro palankias galimybes besimokantiejiems aktyviai

Literatūra

1. Bartusevičienė, I., Rupšienė, L. (2010). Studentų pasiekimų periodinis vertinimas kaip socialinio aktyvumo ugdymo prielaida mokymo/mokymosi paradigmos kaitos sąlygomis. *Socialinis ugdymas*, 12(23), p.21-31.
2. Brunevičiūtė, R., Večkienė, N. ir kt. (2011). Practical preconditions for the development of the interdisciplinary collaboration competence. In *healthcare//santalka:filologija, edukologija*, 19 (2), 132-140. Vilnius: Technika..
3. Bubnys, R. (2012). Reflektivaus mokymo (si) metodų diegimo aukštojoje mokykloje: refleksija kaip besimokančiųjų asmeninės ir profesinės raidos didaktinis metodas“. Šiaulių valstybinė kolegija.
4. Būdienė, V., (2008). Švietimo būklės tyrimų apžvalga. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
5. Bužinskas, G. ir kt. (2001). Lietuvos pedagogų kvalifikacijos tobulinimo sistemos kaitos analizė. Tyrimo ataskaita. Vilnius.
6. Bužinskas, G. ir kt. (2005). Švietimo pagalba šeimoms, auginančioms ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikus tyrimo ataskaita. Vilnius: ŠMM.
7. Cendon, E., Grassl R., Pellert, A. (2013). *Vom Lehren zum lebenslangen Lernen. Formate akademischer Weiterbildung*. Münster: Waxmann.
8. Erpenbeck, J., Heyse, V. (2007). *Die Kompetenzbiografie. Wege der*

dalyvauti mokymosi procese, tobulinant individualias mokymosi galimybes. Mokymosi procese atnaujinama mokymosi aplinka, kuri turėtų būti paremta bendradarbiavimu, studentų aktyvinimu, patirties sąlygų sukūrimu, patirties analizavimu ir refleksijos galimybių panaudojimu. Reflektuojant, mokymasis tampa naujų, individualių žinių kūrimo procesu.

2. Tyrimas atskleidė refleksijos taikymo galimybes ikimokyklinio ugdymo pedagogų mokymosi procese: savo mokymosi apmąstymas, savęs vertinimas ir įsivertinimas, refleksija kaip efektyvesnio mokymosi paieška, refleksija kaip galimybė analizuoti savo veiklą, refleksija kaip galimybė diskutuoti su dėstytojais. Refleksija suvokiama kaip ikimokyklinio ugdymo mokytojų ugdymo kompetencijos formavimo būdas, nes, naudojant refleksijos, apmąstymo apie savo veiklą, mokymosi patirtį metodą, pasiekiami efektyviausi mokymosi rezultatai. Pedagogai ir studentai teigiamai vertina savo veiklos ir patirties mokymosi procese apmąstymą, naudoja įvairias refleksijas, siekiant pasiekti geresnių mokymosi rezultatų. Šiame procese studentai mokosi iš pedagogų patirties, bendradarbiaudami su jais.

Kompetenzentwicklung. 2., aktual. u. überarb. Aufl. Münster: Waxmann.

9. Gundula G. (2017). *Didaktisch-organisatorische Herausforderungen von Selbstlernarrangements*. Prieiga internetu: <https://elibrary.utb.de/doi/pdf/10.31244/9783830986362#page=55>
10. Jarvis P. (2006). *Towards a Comprehensive Theory of Human Learning.Lifelong Learning and the Learning Society*.London and New York: Routledge.
11. Jucevičienė, P. (2006). Pedagogų rengimo studijų programų analizės metodologijos projekto „Mokytojas Europai“ tyrimo ataskaita. Kaunas: KTU.
12. Mažeikis, G. (2007). *Kompetencijų ugdymo sistema taikant kooperuotų studijų metodą*.Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
13. Pellert, A. (2013). *Rollenkonzepte in der akademischen Weiterbildung*. In: Cendon, E. Grassl, R. Pellert,: *Vom Lehren zum lebenslangen Lernen*. Münster: Waxmann, S. 27–34.
14. Pollard, A. (2002). *Refleksyvusis mokymas*. Garnelis.
15. Ramsden, P. (2000). *Kaip mokyti aukštojoje mokykloje*. Vilnius: Aidai.
16. Saulėnienė, S., Žydzūnaitė V., Katiliūtė, E. (2006). *Pedagogo rengimo standarto gairių projekto tyrimo ataskaita*. Kaunas.

17. Saulėnienė, S. ir kt. (2018). Dėstymo, studijavimo ir vertinimo metodai ikimokyklinio ugdymo studijų proceso kaitoje.
18. Simons, K., Young, J., Gibon, C. (2000). The Learning Library in Context: Community, Integration, and Influence. *Research Strategies* 17 p.123-132.
19. Švietimo ir ugdymo studijų kryptių grupės aprašas (ŠUSK) (2015). Vilnius: ŠMM.
20. Targamadzė, V., Šimelionienė A. (2015). Naujosios (Z) kartos ugdymo pedagoginiai ir psichologiniai aspektai. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
21. Žibėnienė, G., Indrašienė, V. (2017). Šiuolaikinė didaktika. Vilnius: Registrų centras.

POSSIBILITIES OF APPLYING REFLECTION IN THE LEARNING PROCESS OF PRESCHOOL EDUCATION TEACHERS

Summary

The modern constructivist learning paradigm describes learning as a process that includes qualitative changes in a student's thinking, feelings, perceptions and behaviours. It also highlights his/her ability to see, experience and understand real-world processes and create personal knowledge and value for his/her own personal growth. In view of the modern trends in educators' activities and training, it is significant that knowledge in practice is accumulated through experience. Students' experience is an essential source of learning. This is a completely different type of knowledge acquisition. Here the process is geared towards the goal of not only mastering the learning material but also experiencing it. Experience is realised in practical activities, and what is experienced must be analysed and reflected. During reflection, awareness and naming take place. Reflection on experience is seen as a process of conveying the learning process.

Various reflective writing methods are practised in preschool education to improve students' professional development, which develops students' reflective learning. It can be assumed that the basis of successful learning is the necessity of teaching and learning, and reflection on experience is the essence of learning and development. Thus, students' reflection on their learning helps improve learning. This became particularly relevant in the case of the COVID-19 pandemic when the teaching and learning process moved to the online space becoming remote. It can be assumed that this situation created preconditions for closer communication between students and teachers. On the other hand, it enabled the student to learn more independently, focusing more on the reflection of his/her learning. As learning conditions changed, teachers also had to rethink teaching and learning opportunities and strategies to make the learning process more effective. This continuous research aims to determine how students in the study process improve their learning and practice reflective techniques such as diary, reflective writing, structured reflection, complex reflection, dialogical writing, autobiographical writing, etc.; what strategies of reflective techniques are used/recommended by teachers to achieve the quality of the teaching and learning process.

The first part of the article presents reflective techniques that develop reflective learning. The second part presents the results of the research, which reveal the application of reflective techniques by preschool education students and teachers in the study process.

Keywords: educational paradigm, reflection, reflective techniques, cooperation, learning environments, studies.

Informacija apie autorius

dr. Algimantas Bagdonas. Kauno kolegijos Menų ir ugdymo fakulteto Pedagogikos katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: pedagoginė psichologija, švietimo vadyba.

E. pašto adresas: algimantas.bagdonas@go.kauko.lt

dr. Sigita Saulėnienė. Kauno kolegijos Menų ir ugdymo fakulteto Pedagogikos katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: ugdymo filosofija, edukaciniai ir meno projektai.

E. pašto adresas: sigita.sauleniene@go.kauko.lt